

Tatjana Hojan*

Dr. Franc Močnik v slovenskih pedagoških glasilih *Dr. Franc Močnik in Slovenian pedagogical journals*

Izvleček

Letos je dvestoletnica rojstva znanega slovenskega matematika dr. Franca Močnika. Prispevek opisuje, kaj so o Močniku pisali naši pedagoški časopisi in zborniki do leta 1945. Najprej so omenjeni članki o Močnikovem življenju in delu, zatem slede ocene in poročila o njegovih knjigah, na koncu pa slavnostna številka Učiteljskega tovariša, ki je izšla ob stoletnici njegovega rojstva.

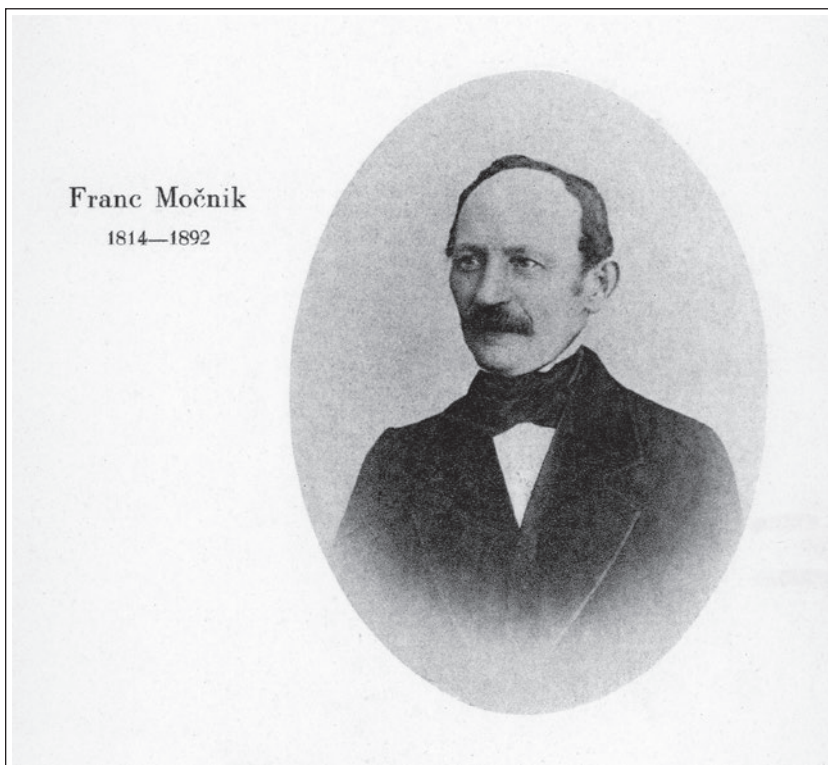
Abstract

This year marks the two-hundredth anniversary of the birth of the well-known Slovenian mathematician, Dr. Franc Močnik. The article describes what was written about Močnik in pedagogical journals and collections of papers until 1945. First, articles about his life and work are mentioned, followed by reviews of and reports on his books, and finally, the special issue of the newspaper Učiteljski tovariš celebrating the centenary of his birth is discussed.

Iz življenja dr. Franca Močnika

Franc Močnik je bil rojen v Cerknem 1. oktobra 1814. V Gorici je obiskoval bogoslovje ter od leta 1836 poučeval na tamkajšnji normalki, hkrati pa študiral filozofijo na univerzi v Gradcu. Tam je leta 1840 promoviral. Leta 1846 je postal profesor matematike na tehniški akademiji v Lvovu, 1849 pa na univerzi v Olomoucu. Leta 1851 je prevzel mesto šolskega nadzornika ljudskih šol v Ljubljani, kjer je deloval do leta 1860, ko je odšel v Gradec, kjer je prevzel nadzorstvo ljudskih šol in realk na Štajerskem in Koroškem. Leta 1871 je bil upokojen. Med službovanjem si je prizadeval za izobraževanje učiteljev, ustanavljanje novih šol ter izboljšanje gmotnega položaja šolstva in učiteljstva na Kranjskem in Štajerskem. Dosegel je uvedbo več ur slovenskega pouka v tedanjih pretežno nemških šolah. Matematične učbenike in metodike pouka je začel pisati leta 1839, in sicer za ljudske šole, realke, gimnazije in učiteljišča, skupaj jih je bilo nad 70. Prevedeni so bili v številne jezike. Umrli je 30. novembra 1892 v Gradcu.

* Tatjana Hojan, prof. slov. jezika, bibliotekarska svetovalka SŠM v p., Ljubljana, e-pošta: tatjana.hojan@gmail.com

Janko Šlebinger, Album slovenskih književnikov, Ljubljana, 1928, str. 48.

Prispevki o Močniku v slovenskih pedagoških glasilih

Slovenski pedagoški časopisi so še v času Močnikovega življenja večkrat pisali o njem. Prvič je Močnik omenjen v julijski številki Učiteljskega tovariša leta 1862. V njej je tudi pesem, ki jo je njemu na čast zložil urednik Andrej Praprotnik. Med Novicami pa je obvestilo, da je cesar 23. junija »mnogo slovečemu šolskemu svetovavcu in ogledniku realnih in ljudskih šol na Štajerskem in Koroškem g. dr. Francetu Močniku za njegove obilne zasluge pri šolstvu« podelil viteški križ Franc-Jožefovega reda.¹

Urednik Andrej Praprotnik je k dopisu učitelja Iz Savske doline dodal opombo. Ta je pisal, da se zahvaljuje »slavnim šolskim vradnijam za lepe šolske berila«, ki so mikavna in poučna. Praprotnik je pod tem besedilom zapisal, da so »te izverstne slovenske in nemške berila« zasluga šolskega nadzornika dr. Franca Močnika.² Prvo in drugo berilo za ljudske šole sta namreč v slovenščini izšli leta 1857 in 1858 in pobudo zanju je dal prav Močnik.

1 Iz Ljubljane. Učiteljski tovariš (v nadaljevanju UT) 1862, str. 223.

2 Iz Savske doline. UT 1862, str. 14.

Naslednja dva dopisa omenjata njegovo delo šolskega nadzornika. Leta 1865 je v dopisu Iz Celja omenjeno, da je 4. novembra 1864 na zboru ukazal, »da naj nemški otroci berilne vaje obeh beril, tedaj tudi slovenskega razumejo, kolikor je mogoče.«³

Franc Močnik je omenjen tudi v prispevku Kranjsko šolstvo pred konstitucionalnim zborom v Ljubljani, ki je izšel v Učiteljskem tovarišu 1875. 9. aprila je bilo zborovanje konstitucionalnega društva in o njem je poročal Laibacher Tagblatt. Urednik Učiteljskega tovariša Andrej Praprotnik je navajal odlomke iz tega lista, in sicer predavanje Viljema Linharta o šolstvu na Kranjskem. Linhart je bil učitelj na moškem učiteljišču v Ljubljani. Predavanje je pričel z letom 1850, kjer je Močnik omenjen kot šolski svetovalec, ki je bil zaslužen za nove učne knjige in učne načrte. Linhart je navedel, da je Močnik zaslužen za to, da so izšla za slovensko-nemške šole drugačna berila kakor za čisto nemške šole. Omenja slovnico za nenemške šole, računico in metodiko računstva.⁴

Ob odhodu v pokoj je bil odlikovan z redom železne krone 3. razreda in tako postal vitez železne krone. V Učiteljskem tovarišu so objavili o tem obvestilo, ki se je končalo s stavkom: »Slavnim zaslugam slavni venec!«⁵

V istem letniku Učiteljskega tovariša je tudi poročilo o zborovanju Slovenskega učiteljskega društva, člani katerega so ob cesarjevi podelitvi reda železne krone Močniku poslali voščilo z diplomom, ki jo je izdelal učitelj Srečko Stegnar. V voščilu so zapisali, da jih je to odlikovanje zelo razveselilo, posebej zato, »ker Vas kranjsko učiteljstvo časti kot svojega prvega buditelja v speči učiteljski dobi na Kranjskem.« Imenovali so ga tudi za svojega častnega člana.⁶

Društvo Narodna šola, ki je bilo ustanovljeno leta 1871, da bi podpiralo naše šolstvo, je na občnem zboru 10. septembra 1884 sklenilo, da Franca Močnika imenuje za častnega člana. Učitelj in odbornik Narodne šole je predlog utemeljil tako: »Mej malim številom dobrotnikov našega društva – katerih bi seveda več potrebovali, da bi nam bilo mogoče društveni namen točneje izvrševati – ne pogrešamo niti eno leto blazega gospoda doktorja. Naša čast nam torej velevala, da se skažemo hvaležnim velezaslužnemu možu, da mu s tem, da ga imenujemo častnim udom, pokažemo svoje veliko spoštovanje.«⁷

V zadnji številki letnika 1884 je med dopisi tudi poročilo, da je že izdelana diploma za prvega častnega člana društva Narodna šola. Predsednik društva je prosil dr. Močnika, da pošlje svoj viteški grb, da bi ga uporabili pri izdelavi diplome. Močnik je svoj grb poslal, poleg tega pa napisal tudi pismo: »Vaše Blagorodje! Odlikovanje, katero mi je slavno društvo »Narodna šola« naklonilo, izvolivši me častnim članom, in o čemur mi Vaše Blagorodje sporoča v Svojem veleecenjenem listu z dne 16. novembra

3 Neceljan: Iz Celja. UT 1865, str. 128.

4 Kranjsko šolstvo pred konstituc. zborom v Ljubljani. UT 1875, str. 143, 155.

5 Šolsko obzorje. UT 1871, str. 224.

6 Iz Ljubljane. UT 1871, str. 287.

7 Henrik Podkrajšek: Občni zbor »Narodne šole«, društva v podporo slovenskemu ljudskemu šolstvu. UT 1884, str. 307. Podpis: Hinko.

t. l.–, me je prav prijetno iznenadilo. V svesti sem si sicer, da tega odlikovanja nijsem zaslužil; moje uradno delovanje za časa, ki mi je bilo izročeno nadzorstvo ljudskih šol, pripadlo je – žal –jako neugodni dobi, ko je pri najboljši volji in opri vsej sili le malo bilo doseči mogoče. Razvoju vašega ljudskega šolstva sem pa vedno sledil z največjim zanimanjem, in jako me veseli, da so se razmere osobito v zadnjih letih zboljšale, in da vaše šolstvo z ozirom na svojo kulturno in narodno blago zdaj vzbuja najlepše nade. In da se to uresniči, je tudi vaše društvo bistveno poklicano, pripomoči mu z materijelnimi od njega prihajajočimi podporami. Vašemu slavnemu društvu želim torej vsikdar najboljše uspehe in prosim, da s tem zagotovilom istemu izvolite izraziti mojo najsrčnejo zahvalo. Da si slavno društvo nareja troške z izdelovanjem moje diplome, mi je žal, ter bi se bilo to lahko opustilo; da pa Vaši želji ustrežem, pošiljam Vam pod križnim ovitkom svoj ponarejeni grb. Kot mali donesek za blage namene »Narodni šoli« dodajem 30 gld., ter imam čast z odličnim spoštovanjem beležiti se Vašemu Blagorodju najudanejši dr. Franc vitez Močnik.«⁸

Ob njegovi smrti je Popotnik poročal zelo na kratko,⁹ poročilo v Učiteljskem tovarišu pa je bilo daljše. Opisano je bilo njegovo šolanje: od gimnazije in bogoslovja v Ljubljani, učiteljevanja v Gorici in profesure v Lvovu in Olomucu. Omenja se tudi njegovo imenovanje za šolskega svetovalca in nadzornika ljudskih šol v Ljubljani in nadzornika ljudskih šol in realk na Štajerskem in Koroškem v Gradcu. Zapisano je tudi, da je bil »jeden največjih šolskih pisateljev avstrijskih. Njegove računske knjige rabijo se, začenši leta 1846. v vseh nižjih in srednjih šolah in v vseh avstrijskih jezikih.« Omenja tudi njegovi odlikovanji z vitežkim križcem Franc-Jožefovega reda leta 1862 in redom železne krone III. vrste leta 1871 ter da je bil »povzdignjen v vitežki stan.« Na koncu je tudi zapisano, da je ljubil tiho, a zvesto slovensko domovino in da je gmotno podpiral naše šolstvo.¹⁰

Naslednje leto je v Učiteljskem tovarišu izšel daljši članek o Močniku, katerega je napisal profesor Fran Levec, ki je bil takrat šolski nadzornik ljubljanskih slovenskih ljudskih šol.

Opisal je njegovo šolanje od ljudske šole v Idriji do latinske šole in liceja v Ljubljani. Omenja dva izjemna pedagoga, ki sta Močnika poučevala v Ljubljani, in sicer jezikoslovca Matijo Čopa in matematika Leopolda Karola Schulza pl. Strassnizkega. Slednji je zelo pozitivno vplival na svojega učenca Močnika, kajti: » Kadar je zaznal pri kakem učencu izredne zmožnosti bilo mu je to največje veselje, katero je s tem izkoriščal, da ga je vzpodbujal k marljivosti in samostojnosti; tem je razlagal tudi višjo matematiko. Schulz je bil hud sovražnik suhoparnosti, zato je uporabljal matematiko vsestransko praktično.« Močnik je bil njegov najboljši učenec in je svojim sošolcem pomagal pri reševanju težjih nalog. Za tem Levec na kratko omenja njegovo službovanje po končanem semenišču v Gorici in doktorat modroslovja v Gradcu. Omenja

8 Dopisi. UT 1884, str. 384.

9 Umr! je ... Popotnik (v nadaljevanju P) 1892, str. 335.

10 Iz Gradca. (Fran vitez Močnik +). UT 1892, str. 367.

tudi cesarjevi odlikovanji, leta 1862 s Frančišek-Jožefovim redom in leta 1871 z redom železne krone III. Reda, čemur je sledilo viteštvo.

O Močnikovih učbenikih je napisal, da je njih število čudovito, saj jih je leto za letom dopolnjeval in izboljševal in njegovih del »glede metodike, lahko umljivih dokazov in točnih pravil, kakor tudi glede duhovito-mikavne sestave mnogovrstnih nalog, v katerih je tako prijetno umel spajati potrebe praktičnega življenja z napredki vsakovrstnega znanstva, zlasti prirodoslovja,« še nihče ni prekosil. Iz svoje izkušnje je Levec dodal, da če primerja svoje šolanje pred 40. leti in sedanje, lahko vidi, kako »spretno desetletni ali jednajstletni dečki računijo z mnogoimenskimi števili v decimalah in kako rešujejo raznovrstne priproste naloge iz geometrije, tedaj si pač misli, koliko se je izbornim Močnikovim knjigam zahvaliti, da se je matematično znanje razširilo tudi v najnižjih slojih našega naroda.« Navedel je tudi statistične podatke. V šolskem letu 1892/93 se na avstrijskih srednjih šolah uporablja 9 Močnikovih knjig v nemškem, 8 v italijanskem, 5 v hrvaškem, 4 v poljskem, 4 v rusinskem, 4 v slovenskem in 2 v romunskem jeziku. V ljudskih šolah pa v tem šolskem letu uporabljajo 59 različnih izdaj v raznih jezikih. Poleg tega je Močnik sestavil metodične knjige in več spisov o avstrijski denarni veljavi in metrski meri.

Nato je Levec opisal Močnikovo obdobje po letu 1850, ko je postal poročevalec o šolstvu pri deželni vladi. Šolstvo je bilo takrat zelo zanemarjeno, zato se je Močnik najprej lotil priprave učnega načrta za glavne šole. Levec je opisal tudi nekatere dogodke, ki jih je Močnik doživel pri šolskem nadzorovanju. Pri pisanju novih učnih knjig je pridobil sodelavce: Blaža Potočnika, Petra Hicingerja, Lovra Pintarja in Andreja Praprotnika. Ti so napisali dva abecednika, dvoje slovenskih beril, nemško berilo za Slovence in nemško-slovensko slovnico. Močnik je tako na Kranjskem uvedel utrakvistično šolo.

Levec se je nato dotaknil še Močnikove zasluge za ustanovitev »društva v podporo vdov in sirot kranjskih učiteljev«, da bi izboljšali slab položaj kranjskih učiteljev in njihovih potomcev. Na koncu je poudaril, da se je Močnik ves čas zanimal za slovensko šolstvo in ga podpiral, citira pa tudi pesem, ki so jo Močniku leta 1860 posvetili kranjski učitelji.¹¹

Levčev članek o Francu Močniku so leta 1896 ponatisnili v Pedagogičskem letniku, ki ga je izdajalo Pedagogičsko društvo v Krškem.

Ob njegovi smrti so se Močnika spomnili tudi v učiteljskih društvih, in sicer tako v Slovenskem učiteljskem društvu, ki je priredilo večer s predavanjem Frana Levca, in v Društvu v pomoč učiteljem, njihovim vdovam in sirotam za Kranjsko. Močnik je bil eden od pobudnikov za ustanovitev tega društva.

V Popotniku so leta 1894 poročali o odkritju spominske plošče na Močnikovi rojstni hiši v Cerknem. Učitelji, člani učiteljske organizacije Zaveze, so imeli v Gorici 15. in 16. avgusta glavno letno skupščino. 17. avgusta se je deset udeležencev skupščine napotilo v Cerkno, kamor so prispeli po 14. urah. Cerkno je bilo razsvetljeno,

11 Fran Levec: Dr. Frančišek vitez Močnik. UT 1893, str. 2–3, 17–19.

visele so zastave in pokali so »topiči.« Na slavaloku čez cesto je bil napis: »Pozdravljeni nam gosti vi bodite, ki danes Močnikov spomin slavite!« Sprejel jih je župan Tušar in predsednik čitalnice Peter Jurman. Naslednji dan je bila najprej slovesnost v cerkvi, po njej pa je o Močnikovem življenju in delu govoril cesarski svetnik Franc Vodopivec. Zatem se je dogajanje preselilo k Močnikovi rojstni hiši, kjer je spominsko ploščo odkril podpredsednik Zaveze, učitelj Ivan Lapajne. Na njej je pisalo: »V tej hiši se je porodil 1. okt. 1814 dr. Fr. Močnik, vitez Fr. – Jožefovega reda in železne krone, sloveči matematik. Postavila Zaveza slov. učiteljskih društev 18. avg. 1894.« Opoldne so se učitelji zbrali pri skupnem kosilu v gostilni Firbar, kjer so se vrstile napitnice. Nato se je deputacija učiteljev vrnila v Gorico.¹²

V Učiteljskem tovarišu 1894 omenjajo postavitev spominske plošče na rojstni hiši Franca Močnika v Cerknem. Ker pa je prejšnje leto njegovo življenje in delo opisal Fran Levec, v članku Močnika več ne omenjajo.¹³

V Pedagogičkem letniku 1896 je v prispevku Ozir po pedagogičkem polji na Slovenskem. Leto 1892. in 1893. o Močniku zapisano: »S slovenskim ljudskim šolstvom je bil pa v največji zvezi dr. Frančišek vitez Močnik, katerega je bila tudi lani bela smrt pokosila. Ta mož je bil pa tako velik, tako imeniten, da mu moramo v naši knjigi postaviti večji spominek.« Pisec prispevka opozarja tudi na Levčev članek o Močniku v istem letniku.¹⁴

V Popotniku 1896 je učitelj Ivan Strelec objavljaj razpravo o šolskem nadzorstvu. Na koncu je na kratko predstavil še sedem deželnih šolskih nadzornikov, poleg Močnika še Janeza Hermanna, dr. Antona Jarischa, Antona Klodiča viteza Sabladoskega, Janeza Aleksandra Rožka, dr. Konrada Jarza in Viljema Linhart. Predstavil je Močnikovo šolanje, službeno pot in odlikovanja.¹⁵

V Popotniku so leta 1914 med Raznimi vestmi zapisali, da je 1. oktobra minilo 100 let od Močnikovega rojstva. Opozorili so na slavnostno številko Učiteljskega tovariša, ki je posvečena temu jubileju. Močnika so označili kot moža, ki je imel »nevenljive zasluge« za slovensko šolstvo, po svojih računih pa je znan daleč onkraj naših državnih meja.¹⁶

V Slovenskem učitelju, glasilu slovenskih krščanskih in katehetskih društev, so ob stoletnici njegovega rojstva iz članka Frana Levca iz leta 1893 povzeli nekaj podatkov o njegovem življenju in delu. Zapisali so tudi, da bodo v Ljubljani na njegovo čast eno ulico imenovali »vitez Močnikova ulica.«¹⁷

12 Peter Medvešček: Odkritje spominske plošče dr. Fr. vit. Močnika 18. avgusta v Cerknem. P 1894, str. 299–300.

13 Močnikova in Cigaletova slavnost. UT 1894, str. 273–275.

14 Ivan Lapajne: Ozir po pedagogičkem polji na Slovenskem. Leto 1892 in 1893. Pedagogičski letnik 1896, str. 150. Podpis: I.L.

15 Ivan Strelec: Šolsko nadzorstvo v minulih časih. P 1896, str. 54.

16 Rojstna stoletnica dr. Frančiška viteza Močnika. P 1914, str. 287.

17 Vitez Močnikova ulica. Slovenski učitelj (v nadaljevanju SU) 1914, str. 285.

Močnikovi učbeniki v slovenskih pedagoških glasilih

V Slovenskem prijatelju leta 1856 so v poglavju Poštevanje zapisali: »Več načinov je, učence iz glave rajtati učiti. Kniga, katero je visoko ministerstvo pod imenom »Methodik des Kopfrechnens« na svitlo dalo, postopa enmalo po drugi cesti, kakor jo mi kažemo. Imenovana kniga uči, vse števila: dvojko, trojko, štirko, petko itd... seštevati, in kaj hitro tudi odštevati, poštovati in razštevati. To se nam dozdeva za male glavice preveč ob enem. Mi smo učili seštevati dvojko, potem soštevati trojko, štirko, petko...in potem še le nazaj se verniti in odštevati dvojko, odštevati trojko...in tako vse števila med enojko in stotko. Sedaj ko soštevata in odštevata gladko spod rok gre, se lotimo še le pošteve. Tudi ne štimamo toliko tiste poštevanke: Enkrateden – Einmaleins, katero kniga tako živo priporoča.« Nato še doda: »Praktični šolniki naj skušajo in sodijo, kdo ima prav.«¹⁸ Na koncu razprave o »poštevanju« so se Močnikove metode spet dotaknili z besedami: »počasno je treba postopati in, če je treba, otroke zavračati na nižje števila, in Bog vari, da bi poštevo začeli s tistim »Einmahleins.«¹⁹

Učitelj Ivan Lapajne je leta 1870 v Učiteljskem tovarišu predstavil štiri Močnikove nemške knjižice: Erstes Rechenbuch für Volksschulen, Zweites Rechenbuch für Volksschulen, Anleitung zum Gebrauche des ersten Rechenbuches in Anleitung zum Gebrauche des zweiten Rechenbuches für Volksschulen. O prvih dveh knjigah je zapisal, da sta namenjeni učencem 1. in 2. razreda. Prva knjižica ima številke do 20, je v dve delih, v prvi je računanje do 10, v drugem delu do 20. Je nekak »računski abecednik«, potreben je za tiho in pisno vajo v šoli in doma. Druga je namenjena drugemu razredu, v njej je računanje do 100. V tretji in četrti knjigi pa je vsebina prvih dveh knjižic in navodilo učiteljem, kako naj otroke uče uporabljati malo računico.²⁰

Več so slovenski pedagoški listi pisali o knjigi Nova avstrijska mera in vaga, katera je imela podnaslov Knjižica slovenskim šolam v porabo. V slovenščino jo je prevedel učitelj Ivan Tomšič. V Slovenskem učitelju, ki je izhajal med letoma 1873 in 1877 v Mariboru, so njeno vsebino v devetih poglavjih opisali že leta 1873.²¹ Prav tako so jo omenili leta 1874 in 1875, ko je izšel drugi natis, kajti izkazalo se je, »da Slovenci radi po dobrih domačih knjigah segajo«, in želeli so, da dobimo tudi tretji natis.²² Isti dopis o tej knjigi je objavil tudi Učiteljski tovariš istega leta.²³

Naslednje leto so pisali o stenski tabli novih avstrijskih merskih mer in uteži in ob tem spet opozorili na Močnikovo knjižico. Napisali so, naj jo slovenski učitelji kupijo in jo priporočili tudi »po gostilnicah, da se slovenska stvar, ki je z mnogimi stroški na svitlo dana, širi in razproda.«²⁴

18 III. Poštevanje. Slovenski prijatelj 1856, str. 35–36.

19 XII. Poštevanje. Slovenski prijatelj 1856, str. 179.

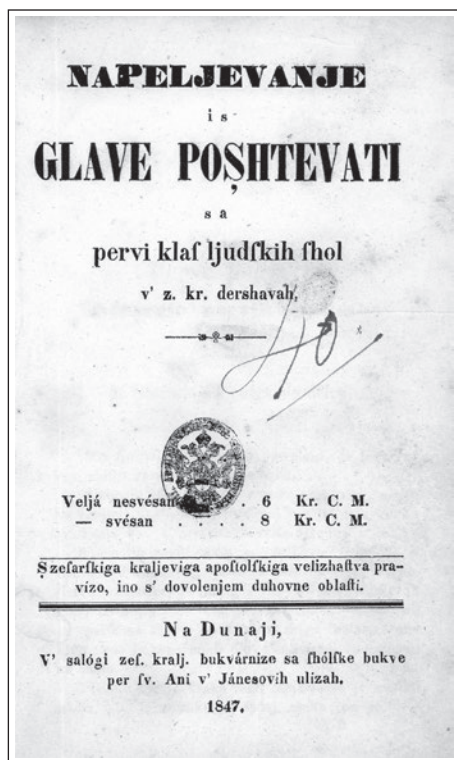
20 Ivan Lapajne: Književnost. UT 1870, str. 349–351.

21 Nova šolska knjiga. SU 1873, str. 363.

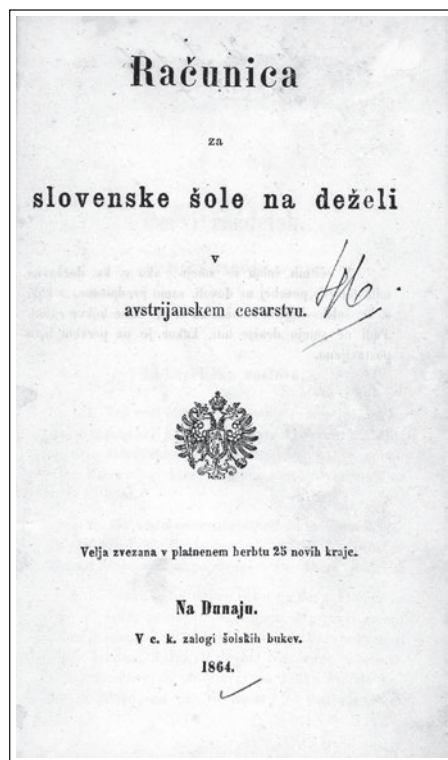
22 Nova avstrijska mera in vaga. SU 1874, str. 175; 1875, str. 123.

23 Dopisi in novice. UT 1873, str. 320.

24 Dopisi in novice. UT 1874, str. 112.

Franc Močnik, Napeljevanje is glave poshtevati, Dunaj, 1847.

Franc Močnik, Računica za slovenske šole na deželi, Dunaj, 1864.

Leta 1875 je Učiteljski tovariš objavil članek Vesoljna mera in vesoljna utež. Urednik je pod članek napisal opombo: »Pod tem imenom novega nič ne podajamo. Kar je tukaj rečenega, je v g. Močnikovi knjigi »Nove avstrijske mere in uteži« bolje in obširnejši povedano; a stvar je silno važna, zato radi tudi o nji govorimo.«²⁵

V Učiteljskem tovarišu so pisali tudi o drugem natisu omenjene knjige. V dopisu to knjigo priporočajo zlasti učiteljem, ki bi se radi temeljito poučili o novih merah in vagah, ki bodo uvedene z novim letom 1876.²⁶

V prvem letniku Slovenskega učitelja so tudi omenili, da je dotiskana njegova četrta računica za 4. razred in so tako »Dr. Močnika izvrstne računske knjižice za narodne šole do sedaj že 4 v slovenski jezik prevodjene.«²⁷

Na seji kranjskega deželnega šolskega sveta 10. decembra 1875 so razpravljali o šolskih učbenikih in omenili tudi Močnikove računice: »Da naj bi v slovenskih dr.

25 Vesoljna mera in vesoljna utež. UT 1875, str. 67.

26 Nova avstrijska mera in vaga. UT 1875, str. 112.

27 Dr. Močnika izvrstne računske knjižice. SU 1873, str. 130.

Močnikovih računicah latinska terminologija prednost imela pred slovensko – to se je pisatelju naznanilo.«²⁸

Natis Močnikove »četerete knjige za številjenje v ljudskih šolah« so omenili tudi v Učiteljskem tovarišu in še dodali: »Želimo, da bi vse te številjske knjižice tudi kmali prišle v slovenskem jeziku v naše ljudske šole.«²⁹

Četrta računica je omenjena tudi v članku Desetinke, kjer v uvodu omenjajo, da bo po novi »postavi« od 1876 v Avstriji uveljavljena metrična mera. O Močnikovi računici so zapisali: »Računica za IV. razred ljudskih šol dr. Franceta Močnika vpleta desetinke med cela števila, potem ima mnogoimna števila in za tim navadne drobce, in k sklepu navaja nauk, kako se navadni drobcu spreminjajo v desetinske drobce.«³⁰

Leta 1872 so med književnimi novostmi omenili Močnikovo »Anwandte Arithmetik und einfache Buchführung für Bürger-, Handels und Gewerbsschulen« in pristavili: »Kdo ne pozna izverstnih računarskih knjig dr. Močnikovih! Kakor druge je tudi ta prav djansko vravnana, in jo živo priporočamo tudi ljudskim učiteljem.«³¹

V Slovenskem učitelju so spremljali tudi tisk Močnikove pete računice. Leta 1874 so zapisali, da Peto računico ravno sedaj »na slovenščino prevaja učitelj Ivan Tomšič.« Poleg tega omenjajo, da se bodo Močnikove računice »sedaj po novih načrtih uredile.«³²

Naslednje leto so v rubriki Slovstvo zapisali, da bomo peto računico, »ki ima mnogo izverstne tvarine« verjetno prejeli čez eno leto.³³ Vendar se je tisk nekoliko zavlekel, saj so v letniku 1877 zapisali, da bomo peto računico dobili čez osem tednov, in omenja, da bo prav »porabljiva slovenska knjižica, ki bi še odraslim dobro služila.«³⁴

Dvakrat je omenjen tudi Močnikov Navod k prvi in drugi računici. Leta 1875 piše, da bo izšel popravljen v eni sami knjižici. Opozarja učitelje, »da si omislijo slovenski navod, ker nam slovenskim učiteljem mora biti skerb, da podpiramo slovensko slovstvo bolj nego nemško.«³⁵

V letniku 1876 Slovenski učitelj poroča o izidu dveh Močnikovih nemških knjig Der Rechnunsunterricht für Volksschulen in Die geometrische Formenlehre, ki sta »vsega priporočila vredni.«³⁶

O Navodu k prvi in drugi računici za slovenske ljudske šole so pisali tudi v Učiteljskem tovarišu in ta njen drugi, predelani natis z veseljem pozdravili. Pohvalili so tudi »čisto, gladko in lahko razumljivo slovenščino« v prevodu učitelja Ivana Tomšiča.³⁷

28 Šolske novice in drobtine. SU 1875, str. 32.

29 Šolsko obzorje. UT 1871, str. 143–144.

30 Desetinke. UT 1873, str. 6.

31 Književstvo. UT 1872, str. 237.

32 Peto računico ... SU 1874, str. 175.

33 Slovstvo. SU 1875, str. 332.

34 Slovstvo. SU 1877, str. 356.

35 Slovstvo. SU 1875, str. 331–332.

36 Slovstvo. SU 1876, str. 114.

37 Slovensko slovstvo. UT 1876, str. 319.

Leta 1876 je v Slovenskem učitelju omenjena tudi Močnikova nemška knjiga *Die geometrische Formlehre*. Zapisano je, da je po novih učnih načrtih za narodne šole za zadnja štiri leta predpisano geometrijsko oblikoslovje, in sicer tako, da se »počenši pri kocki opišejo najedno stavnejša oglata in okrogla telesa, in da se na ta način mladina seznaní z različnimi ploščami, koti in črtami.« Dosedaj so se najprej obravnale črte, koti, tri- in mnogokotniki, krog in šele nato telesa. Ta metoda doslej ni bila znana, čeprav je sprejeta v naše učne načrte. Močnik je to metodo sprejel v svojo knjigo, ki je namenjena učiteljem, ne učencem. Na koncu omenja možnost, da jo bo kdo prevedel v slovenščino. Dokler pa se to ne zgodi, naj slovenski učitelji uporabljajo knjigo Ivana Lapajneteta *Geometrija ali merstvo*, ki je izšla leta 1872.³⁸

Močnikovi učbeniki so omenjeni tudi v poročilu odseka v graški deželni učiteljski skupščini iz leta 1874. O slovenskih učbenikih za slovenske narodne šole je v tem poročilu zapisano: »Razen Dr. Močnikovih računic nej za slovenske in za slovensko–nemške šole nobenih primernih knjig.«³⁹

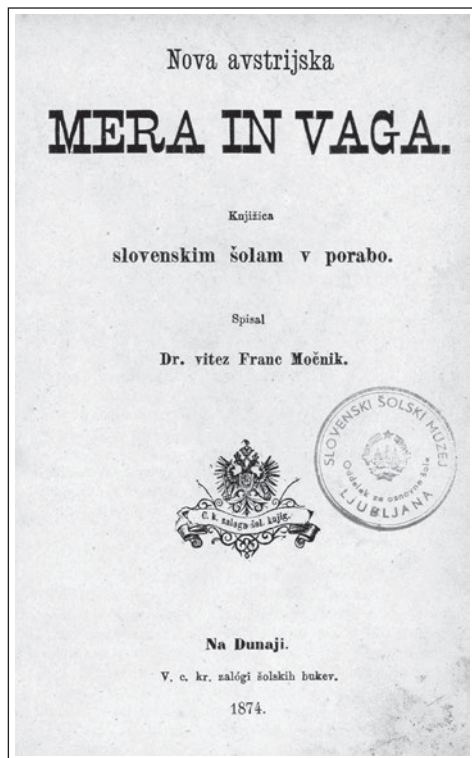
Leta 1879 je izšla knjiga *Občna aritmetika za učiteljišča*, ki jo je spisal Luka Lavtar, profesor iz Maribora. Leto prej je v Pragi izšla Močnikova knjiga *Lehrbuch der besonderen und allgemeinen Arithmetik für Lehrerbildungsanstalten*. V Učiteljskem tovarišu je izšel daljši prispevek, ki je primerjal Močnikovo in Lavtarjevo metodo pri poučevanju aritmetike. Prične se tako: »Primerjanje dr. Močnikove metode z Lavtarjevo ne namerava prve grajati, ker to bi bilo predržno. Dr. Močnik je naš učitelj od nekdaj in zarad njegovih del vsega spoštovanja vreden. Osveteljevanje razlik v obeh metodah le namerava č. bralce z obema matematikama natančneje seznaniti, in Lavtarjevo zoper neveljavne kritike braniti.« Najprej primerja uvoda h knjigama in ugotavlja, da »Lavtar o pojmi aritmetika in računati čisto nič ne govori, ker misli, da so ti še–le jasni, ko je aritmetika predelana. Pojme, kakor izrek, izvodek pa pojasnjuje memogrede, ko postanejo potrebni in jasni na posebnih slučajih. L. govori še v vvodu o zaznačenji posebnih števil, M. to stori v prvem oddelku.« Podrobni obravnavi obeh knjig slede na koncu sklepi: »1. Obe knjigi povdarjati dekadčni sistem števil, samo, da se L. žnjim še bolj natančno peča. 2. Obe knjigi imate čiste in uporabne račune z dekadčnimi števili zraven računanja z občnimi števili; dr. M. ima mnogo primerov za čisto računanje, L. pa toliko, da na njih po induktivni metodi občno pravilo abstrahuje. 3. V obeh knjigah je mnogo vaj za računanje na pamet. 4. Vaje so priproste ne samo v L. aritmetiki, ampak tudi v dr. M. 5. L. povdarja posebno induktivno metodo iz poznanja resnic v dokazih in v vajah; pridevle pa tudi bolj stroge dokaze za bolj zrele učence. Dr. M. pa prehaja iz prav priprostih na zmerom bolj stroge dokaze.«⁴⁰

Močnik je omenjen tudi pri razpravah o računstvu in pri poročilih o računicah, ki so izšle. Luka Lavtar je v *Popotniku* leta 1883 in 1884 objavil obsežen članek o

38 *Die geometrische Formlehre* von dr. Fr. Ritter v. Močnik. SU 1876, str. 129–130.

39 O učnih knjigah za slovenske narodne šole. (Poročilo dotičnega odseka v graški deželni učiteljski skupščini.) SU 1874, str. 193.

40 Dr. M. in profesor Lavtarjeva metoda pri poučevanju v aritmetiki. UT 1879, str. 353–355, 370–371, 383–384; 1880, str. 11–13.

Franc Močnik, Nova avstrijska mera in vaga, Dunaj, 1874.

metodiki računstva. Urednik Mihael Nerat je ob tem članku pozval učitelje, naj sodelujejo s svojimi izkušnjami. Oglasil se je edino učitelj Franc Vrečko, ki je razložil svojo metodo poučevanja v prvem razredu. Zlasti pri deljenju se njegova metoda razlikuje od Močnikove v tem, da »delijo učenci precej v večem številnem krogu.« Tudi Močnik je spoznal, da »v številnem krogu do 10 naletava na težave« in je nato do števila 6 obravnaval le seštevanje in odštevanje in šele pri številu šest začel z vsemi operacijami.⁴¹

Josip Celestina je prevedel Močnikovo Aritmetiko za nižje gimnazije. Prvi del je izšel leta 1882, drugi pa 1884. O teh dveh knjigah so v Učiteljskem tovarišu zapisali le, da se prva tiska in bo tiskana sredi septembra 1882,⁴² o drugi pa, da jo je ministrstvo odobrilo za učbenik.⁴³

Leta 1883 je med književnimi novostmi omenjena Močnikova Geometrija za nižje gimnazije, ki jo je prevedel učitelj na ljubljanskem učiteljskem Josip Celestina. Zapisali so, da je »po notranji in vnanji obliki za naše razmere prav spretno uravnana.«⁴⁴ Istega leta so objavili, da je Geometrijo ministrstvo potrdilo »kot učno knjigo.«⁴⁵

41 Franc Vrečko: K gosp. prof. Lavtarjevi razpravi: O računstvu. P 1884, str. 37. Podpis: V.

42 Iz Ljubljane. UT 1882, str. 239.

43 Iz Ljubljane. UT 1884, str. 112.

44 Geometrija. UT 1883, str. 29.

45 Geometrija za nižje gimnazije. UT 1883, str. 59.

Naslednje leto je izšel Celestinov prevod drugega natisa Močnikove Aritmetike za učiteljska. Tudi ta knjiga je omenjena dvakrat v rubriki Književstvo. Prvič so zapisali, da je gospod profesor Celestina s to knjižico priredil »našim učiliščem prav lepo in potrebno slovensko učilo.«⁴⁶

Drugič so v isti rubriki zapisali, da je c. kr. naučno ministrstvo omenjeno knjigo odobrilo kot učno knjigo na vseh moških in ženskih učiteljskih, kjer se aritmetika predava s slovenskim učnim jezikom.⁴⁷

Močnikovi učbeniki so omenjeni tudi v seznamu učbenikov in učil za ljudske in meščanske šole, ki je izšel leta 1886 in nato še 1889. V njem so omenjene Močnikove prva, druga, tretja, četrta in peta računica.⁴⁸

Zanimiv je sestavek primorskega učitelja Antona Leban o zunanosti Močnikove Prve računice. V uvodu je zapisal, da je prispevek napisal na podlagi svojih izkušenj in izkušenj njegovih kolegov na vaških šolah. Računica je preveč narahlo vezana z mehkimi platnicami, zato je kmalu neuporabna. Tudi tisk ni primeren za prvošolce, je predroben in povsod enak. Velikost je v vsej knjigi enaka, prva stran je prenatrpana. Nikjer ni tudi pisanih števil, ki bi morale biti tako kot črke v abecedniku prve, nato šele tiskane. Avtor meni, da bi se te pomanjkljivosti morale odpraviti v naslednjih natisih.⁴⁹

Leta 1895 je o Močnikovih računicah pisal Jože Rajšp, takrat učitelj v Ormožu. Leta 1894 je izšel prevod Močnikove Računice za občje ljudske šole v treh delih. V začetku je ocenjevalec zapisal, da ni s temi računicami prav nič zadovoljen in je »kaj boljšega pričakoval.« Menil je, da smo »glede na računice blizu tam, kjer smo bili poprej.« Zunanja podoba knjig je sicer boljša, vsebina pa je ostala enaka. Primerja jih z Močnikovimi računicami, ki so izhajale med letoma 1871 in 1878, in sicer so bile to Perva računica za slovenske ljudske šole, Druga računica za slovenske ljudske šole, Tretja računica za slovenske ljudske šole, Četrta računica za slovenske ljudske šole in Peta računica za jedno-, dvo- in trirazredne ljudske šole.

O prvi stopnji nove tridelne računice je menil, da je povsem ista kot v stari prvi računici, je torej le nova izdaja brez spremembe besedila, on pa meni, da bi bilo ravno v tem delu treba kaj spremeniti. Večina učiteljev namreč meni, da se v prvem razredu posamezna števila ne dajo vsestransko obravnavati, temveč je posamezne operacije treba ločiti. Najprej mora otrok znati seštevanje, potem šele pridejo na vrsto ostale operacije. To metodo je priporočal matematik Luka Lavtar in številni učitelji so njegovo metodo sprejeli.

Tudi drugi oddelek nove prve stopnje je enako razdeljen in urejen kot stara računica, razen nekaj izpuščenega in spremenjenega. Vpeljana je le nova kronška vrednost namesto stare avstrijske. Glede računanja z ulomki, ki je v tem delu, pa se ocenjevalec spet sklicuje na mnenje Luke Lavtarja, da je računanje z ulomki primerno šele za četrty razred, ne pa za drugi.

46 Nova šolska knjiga. UT 1885, str. 221.

47 Odobrene nove šolske knjige. UT 1885, str. 285.

48 Književstvo. UT 1886, str. 189 in 1889, str. 251.

49 Anton Leban: O vnani obliki naše »Prve Računice.« UT 1885, str. 363–364. Podpis: A. L.

Druga stopnja novih računice ima prav tako dva oddelka. V prvem je snov bivše tretje računic skoraj ista, le nekaj novih računskih vaj ima. Drugi del je soroden prejšnji četrti računic, ocenjevalec pa je imel več pripomb. Pri vajah so posamezne operacije pomešane, bolje pa bi bilo, da bi bile ločene. Najprej naj bi bilo seštevanje, nato odštevanje in nato druge operacije. Šele v četrtem razredu naj bi računali z ulomki, ne pa prej.

Najbolj je pohvalil tretjo stopnjo, ki je obsegala snov stare pete čitanke, ker so posamezni oddelki popravljeni. Razdeljenost števil je v novi računic dobro razložena, tudi računanje z ulomki se ujema z ocenjevalčevimi nazori. Na koncu pa je skritiziral jezikovne napake in nekatere izraze, ki jih je otrokom na tej stopnji težko razložiti.⁵⁰

V Popotniku 1898 je o Geometrijskem oblikoslovju za dekliške meščanske šole pisal dr. Tomaž Romih, učitelj na meščanski šoli v Krškem. Knjigo je v slovenščino prevedel Josip Bezljaj, ki je prav tako poučeval v Krškem. Knjiga je bila na dekliške meščanske šole v Ljubljani uvedena z novim šolskim letom 1898/99. Poudaril je, da knjiga ni le goli prevod, ampak je prevajalec pojasnil nekatere stvari na razumljivejši način, kakor so v izvirniku, predvsem delitev kotov in lokov, tvoritev pravilnih mnogokotnikov in meritev teles. Pohvalil je jezik v knjigi, čeprav ima še nekaj nedoslednosti. Vsekakor je jezik v njej veliko boljši, kot je bil v Celestinovem prevodu Močnikove knjige Geometrija za nižje gimnazije. Avtor ocene je menil, da je knjiga za dekliške šole nekoliko preobširna, vendar pa upa, da bomo kmalu dobili tudi kako slovensko deško meščansko šolo. Sestavek je sklenil tako: »Te šole so nam Slovencem potrebne, ker nadomestujejo nižje realke, katere so pri nas vse nemške, vsled tega nam pa tudi primanjkuje izobraženih narodnih obrtnikov in trgovcev.«⁵¹

V Pedagoškem letopisu, ki ga je izdajala Slovenska šolska matica od leta 1901, je Luka Lavtar v drugem in tretjem letniku podrobno opisal zgodovino računstva in metode za njegovo poučevanje. Eno poglavje je posvetil tudi Močniku, ki »je vsem nemškim računicam za avstrijske šole udaril svoj pečat.« Bil je prvi, ki je v avstrijske šole uvedel metodiko računstva matematika Augusta Wilhelma Grubeja (1816–1884). Podrobno je obravnaval Močnikove knjige *Die Methodik des Kopfrechnens in Verbindung mit zahlreichen Uebungsbeispielen für die 1. und 2. Klasse der Volksschule* iz leta 1857 in *Die Methodik des Zifferrechnens in angemessener Verbindung mit dem Kopfrechnen. Eine Anweisung zum Gebrauche des Uebungsbuches beim Rechnenunterrichte für die 3. und 4- Klasse der Volksschulen* iz leta 1856. Navaja tudi ministrske ukaze od leta 1870 dalje, ko so se spremenila navodila za posamezne šolske predmete. V zvezi s temi odloki je obravnaval tudi Močnikove knjige po letu 1870, in sicer *Anleitung zum Gebrauche des 1. Rechenbuches für Volksschulen*, *Anleitung zum Gebrauche des 2. Rechenbuches* in *Anleitung zum Gebrauche des 3. Rechenbuches*. Lavtar nato omenja nekatere spremembe v naslednjih izdajah teh metodik. Močniko-

50 Jože Rajšp: Nove Močnikove računice v treh delih. UT 1895, str. 25–26.

51 Tomaž Romih: Geometrijsko oblikoslovje za dekliške meščanske šole. P 1898, str. 283. Podpis: - m -.

ve knjige sta nato izdajala Konrad Kraus in Moritz Habernal. Ta dva sta v prvi računici Grubejevo metodo izpustila.⁵²

Leta 1917 je o knjigi Geometrijsko oblikoslovje pisal domnevni prevajalec knjige Josip Bezljaj. Podnaslov članka je bil Nekaj podatkov k učni knjigi. To knjigo dr. Močnika so uporabljali na meščanskih šolah. Menil je, da ima knjiga mnogo praktičnih nalog, vendar pa bi jih bilo lahko še več. Tako navaja, da bi bile potrebne naloge »Izmeri razsežnosti telesa (n. pr. omare, peči ali kakega geometrijskega modela) in izračunaj površino in prostornino!« Pri elipsi je pogršel izvajanje pravila za obod, ki ga podrobneje razloži, prav tako tudi uporabo tisočinskega merila pri meritvi trikotnikov. Na koncu opozarja na Močnikovo nemško knjigo Geometrijsko oblikoslovje za deške meščanske šole. Tam so »navadni tvarini dodana zemljemerska znamenja in zemljemerske naloge s črteži za 2. razred in enostavni predmeti iz stavbarstva in strojstva za 3. razred meščanskih šol«. Opozarja tudi, da je ta snov obdelana v knjigi Stavbni crteži s proračuni in kratek nauk o projekcijskem, situacijskem in perspektivnem risanju, ki je izšla leta 1899, in v članku Enostavni predmeti iz stavbarstva in strojstva, ki je izšel v Pedagogičkem letniku 1891/92. To je v nemščini napisal Karel Hesky, arhitekt in ravnatelj višje obrtne šole v Trstu.⁵³

Luka Lavtar je leta 1898 obširno pisal o Močnikovem »razštevjanju«. Ta je v svoji računici zapisal: »Število s številom meriti ali deliti, se pravi razštevati.« Lavtar dodaja, da je razštevjanje ustno ali pismeno in slednje želi v članku podrobno razložiti. Opozarja na tri glavne napake, ki jih učitelji zagreše pri pouku računstva. Prva je: Računska snov že od začetka ni prav urejena. Učenca ne pripravljajo na prihodnji pouk. V prvem razredu bi morali učence naučiti »prištevanje in odštevanje, na »naštevanje in razštevjanje« pa jih le pripravljamo. Druga napaka je: Na podrobne stopnje se oziramo premalo. Takih stopenj je pet in jih je treba polagoma obdelati, da si jih učenec prisvoji. Tretja napaka pa je: Pri pouku iz računstva premalo skrbimo za izdatno prisvojitve dekadične sestave števil. Podrobno razlaga tri stopnje pismenega razštevjanja, prva Razštevjanje z osnovnimi števili, druga Razštevjanje z deseticami, stoticami in posebni slučajji te stopnje, tretja stopnja pa je Razštevjanje z mešanimi celimi števili.⁵⁴

V oceni Računice za obče ljudske šole, ki je izšla v dveh zvezkih in jo je napisal Anton Črnivec, profesor na ljubljanskem učiteljskišču, je Močnik velikokrat omenjen. Oceno anonimni avtor pričinja tako: »Nekdaj slavnoznane in skoro edino rabljene Močnikove računice in aritmetike bodo kmalu izgubile veljavo.« Omenja, da jih v srednjih šolah in ponekod v drugih kronovinah, tudi ljudskih šolah, več ne rabijo, in nadaljuje: »Pa tudi pri nas jim bode skoro odklenkalo, ker izšla sta že dva zvezka prof. A. Črnivčeve računice, ki bo v najkrajšem času izpodrinila Močnikovo računico iz naših ljudskih šol.« Nato sicer prizna, da Močnikove računice niso slabe, toda umakniti se morajo iz šole in prepustiti »svoje častno mesto mlajši naslednici.« Podrobno

52 Luka Lavtar: Računstvo. Pedagoški letopis 1903, str. 51–57.

53 Josip Bezljaj: Geometrijsko oblikoslovje. (Nekaj podatkov k učni knjigi.) SLU 1917, str. 202–204. Podpis: - a -.

54 Luka Lavtar: Močnikovo razštevjanje. UT 1898, str. 106–109, 116–118, 124–126.

je razložena razlika med Močnikovo in Črnivčevo računico, glavna ugotovitev pa je, da se je Črnivec držal pravila »od lažjega k težjemu.« Najprej je Črnivec obravnaval seštevanje, šele ko so ga učenci osvojili, je dodal odštevanje in nazadnje množenje. Merjenje in deljenje obravnava šele v drugi polovici drugega šolskega leta. Na koncu ocenjevalec doda upanje, da bodo na Kranjskem kmalu povsod rabili Črnivčeve računice, ker je on »odkazal računstvu v slovenskih ljudskih šolah novo pot«. To so ubrali v drugih kronovinah pa tudi nekateri učitelji na Kranjskem, ki jih je »izkušnja učila, da Močnikova metoda ni povsem prava.«⁵⁵

V oceni Črnivčeve računice za obče ljudske šole. Zvezek 3. omenja, da se razlikuje od Močnikove. Črnivec seznanja v računici števila od ena do tisoč, nato pa obravnava štiri osnovne računske operacije »kjer se opazi v primeri s sedanjo Močnikovo računico znaten napredek v postopanju od lažjega k težjemu.«⁵⁶

Profesor Henrik Schreiner je obširno ocenil Lavtarjevo knjigo Računica za ljudske šole I. Nižja stopnja, ki je izšla v drugem natisu leta 1909. Tudi tu omenja Močnika oziroma Grubej-Močnikovo metodo in njene pomanjkljivosti. Prva je, da ni usposabljala učencev, da bi sami našli računske zneske, druga pa vsestransko razpravljanje števil, kjer so morali učitelji prezgodaj uporabljati vrsto težkih pojmov.⁵⁷

Odnos Luke Lavtarja do Franca Močnika je bil opisan tudi v članku ob Lavtarjevi smrti. Lavtar je prvih deset let poučevanja upošteval Grubej-Močnikovo metodo poučevanja računstva, čeprav je že kmalu spoznal, da metoda ni dobra. Po letu 1884 je začel intenzivno študirati metodiko, primerjati računice drugih narodov, nato pa objavil nekaj člankov in učni načrt za pouk računstva. Posebej je avtor članka opozoril na Lavtarjev prevod Močnikove Aritmetike za učiteljska iz leta 1911. Tu je več poglavij predelal, tako da se od Močnikove knjige razlikujejo »v veliko boljši metodiški razvrstitvi snovi, v jasnejšem izražanju in v razumljivejšem utemeljevanju.«⁵⁸

Slavnostna številka ob stoletnici rojstva

Učiteljski tovariš, glasilo avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva, je ob stoletnici Močnikovega rojstva 20. novembra 1914 izdalo slavnostno številko. V številki, ki je izšla 6. novembra, je urednik na prvi strani objavil obvestilo, da bo naslednja številka posvečena stoletnici Franca Močnika. Zato prosi vse učitelje in slovenske znanstvenike, da s svojimi prispevki sodelujejo. Rokopise naj oddajo do 15. novembra.⁵⁹

V slavnostni številki je bilo Močniku posvečenih pet strani. Osrednji članek v šestih poglavjih je pripravil urednik časopisa Jakob Dimnik. Naslov je bil Rojstna stoletnica dr. Franciška viteza Močnika. Prvo poglavje je imelo naslov Delo učiteljstva za zaslužne može. V njem piše, da tujci občudujejo našo hvaležnost do zaslužnih mož, saj imamo vrsto spomenikov in spominskih plošč. Veliko zaslug zato ima učiteljska orga-

55 Računica za obče ljudske šole. SLU 1903, str. 275–277.

56 Računica za obče ljudske šole. Zvezek 3. SLU 1905, str. 163.

57 Henrik Schreiner: Računica za ljudske šole. Spisal Luka Lavtar. P 1909, str. 90–91.

58 Luka Lavtar. P 1915, str. 183.

59 Obvestilo. UT 1914, (6. 11.), št. 39, str. 1.

nizacija, ki je doslej postavila in odkrila spomenik učitelju – skladatelju Hrabroslavu Volariču v Kobaridu, matematiku Juriju Vegi v Moravčah in pisatelju Mateju Cigaletu v Črnem Vrhu nad Idrijo. Njemu so postavili tudi spominsko ploščo na njegovi rojstni hiši v Lomeh. Spominske plošče so dobili tudi učitelji Andrej Praprotnik v Podbrezju, Matej Močnik v Zalogu pri Cerkljah, Ivan Tomšič na Vinici in Marko Kovšca v Kropi.

Drugo poglavje je imelo naslov Odkritje spominske plošče dr. Fr. Vit. Močniku. Tu je objavljen članek Petra Medveščka iz Popotnika 1894.

Tretje poglavje je bilo Dr. Fr. Vit. Močnika rojstna stoletnica. Ponatisnjen je članek profesorja in dvornega svetnika Frana Levca, ki je bil objavljen v Učiteljskem tovarišu 1893.

V četrtem poglavju Dr. Fr. Vit. Močnikovo literarno delovanje je naštetih 14 njegovih učbenikov v slovenščini z izdajami in ponatise, ki so do takrat izšli. Prva je bila omenjena Vadba v računjenji za drugi ino tretji oddelek učivnic na kmetih ino v mestih v c. kr. državah v prevodu Oroslava Cafa iz leta 1848. Izpuščeni sta Napeljevanje iz glave poštovati za prvi klas ljudskih šol in Napeljevanje v računstvo za drugi in tretji klas farnih in glavnih šol v c. kr. deželah, ki sta izšli leta 1847 in 1848 v Trstu v prevodu Blaža Potočnika.

Peto poglavje ima naslov Dr. Fr. Vit. Močnik – ustanovnik »Vdovskega učiteljskega društva«. Ko je bil Močnik poročevalec o šolstvu pri kranjski deželni vladi, je bil materialni položaj učiteljev izredno slab, prav tako slabo se je godilo tudi njihovim vdovam in otrokom. Močnik je sprožil zamisel za ustanovitev društva, ki bi pomagalo vdovam in sirotam kranjskega učiteljstva, in sestavil društvena pravila. Vlada je pravila potrdila in društvo je bilo leta 1860 ustanovljeno. Avtor nato na kratko opiše zgodovino delovanja društva in našteje njegove odbornike in darovalce. Poudari, da bo društvo imelo Močnika »zapisanega z zlatimi črkami v svoji zgodovini.«

Zadnje, šesto poglavje ima naslov Dr. Fran vitez Močnik – ljubljeneec kranjskega učiteljstva. Navedeni sta dve pesmi učitelja Andreja Praprotnika. Prva je Mile čutila, ki je nastala ob Močnikovi smrti s podnaslovom »Izrekli hvaležni šolski učeniki na Kranjskem 15. novembra 1860.« Objavljena je bila v Učiteljskem tovarišu 1893.

Druga pesem ima naslov Prečastitemu gospodu dr. Francetu Močniku, c. kr. šolskemu svetovavcu in ogledniku realnih in ljudskih šol, v znamenje visokega spoštovanja o njegovem veselem poslavlilu z viteškim križem Franc Jožefovega reda (l. 1862). Ta pesem je bila objavljena v Učiteljskem tovarišu leta 1862.

Učitelj Janko Leban je v tej številki objavil pesem Dr. Fr. Vit. Močniku ob stoletnici njegovega rojstva. V njej opeva Močnikovo življenje, njegovo delo in ponos, da je naš rojak. Obenem s to pesmijo je uredniku poslal tudi pismo, v katerem piše, da je njegov oče učitelj Valentin o Močniku večkrat pripovedoval otrokom in ga postavil za vzgled mladini.

Slede kratka poročila o Močniku. Prvi Močnik – dobrotnik pove, da je zelo skrbel za svojce v domovini in jim redno pošiljal denar. Tudi njegova hči Emilija Schaller, ki živi v Gradcu, je poslala dar slovenskemu učiteljstvu.

Drugo poročilo Močnik – šolnik piše o učnem načrtu za glavne šole na Kranjskem, ki ga je objavil Močnik v Novicah 1851.

Tretje poročilo Močnikova slika seznanja učitelje, da si njegovo fotografijo in fotografijo njegove rojstne hiše lahko naroče v uredništvu Učiteljskega tovariša.

Četrto poročilo Močnikova ulica piše, da bo Ljubljansko učiteljsko društvo prosilo ljubljanski občinski svet, da eno ljubljanskih ulic imenuje po Močniku.

Zadnje poročilo Močnik – Praprotnik – Levec piše, da so vsi trije šolniki zaslužni za slovensko šolstvo in jim zato kliče Slava. O Močniku piše, da je oral ledino na ljudskošolskem polju in da je njegova zasluga, da so se odpravile povsem nemške šole in postale utrakvistične. Andrej Praprotnik pa ima zasluge, da so se odpravile utrakvistične šole, uvedel je slovenski učni jezik. Njuno začeto delo pa je nadaljeval Fran Levec.

Slede spomini učitelja Frana Gerkmana z naslovom Delovanje šol. svetovalca dr. Fr. Vit. Močnika na Kranjskem. Napisal je, da je bil leta 1850 ustanovljen nov oddelek na deželni vladi, in sicer C. kr. deželno šolsko oblastvo. Močnik je bil imenovan za načelnika. V ljudski šoli je uvedel nekatere metodične novosti, izdelal učni načrt za vse vrste ljudskih šol in nadzoroval pouk. Ker so bile šolske knjige v njegovem času le nemške, se je zavzel za pisanje slovenskih šolskih knjig in nemških knjig za nenemške šole. Avtor navaja nekatere njegove knjige. Poudaril je tudi Močnikovo skrb za to, da so učitelji poučevali po novih metodah in predpisih. Učitelje je spodbujal k samoizobrazbi in zato je v Vipavi ustanovil tudi okrajno učiteljsko knjižnico. Zavzemal se je za »obdolžene in preganjane učitelje« in jih povsod zagovarjal.

Naslednji sestavek z naslovom Skromen listek v lovorjev venec je napisal Fran Rojakovič. Zapisal je, da je Močnik, ki so ga »rodile in navdehnile cerklanske gore«, učenjak, znan po vsem svetu, saj so njegove knjige prevedene v številne jezike. Je pa premalo upoštevan. Poleg spominske plošče bi zaslužil spomenik v Cerknem ali Gorici, saj so jih dobili že Hrabroslav Volarič, baron Andrej Čehovin in še nekateri drugi rojaki. Za spomenik bo gotovo prispevala država, ki ima od njegovih knjig ogromne posredne in neposredne dobičke. Prispevek je končal tako: »Sicer je res, da si je postavil Močnik v svojih delih najkrasnejši spomenik, a po drugi strani je tudi res, da mu je poleg drugih naš narod dolžan največjo hvaležnost. In odkod, ako ne iz naroda, ki mu je stesal zibelko, mu podaril bistri um in zlato srce, naj bi šla slava Močniku po širnem svetu?«⁶⁰

Slavnostna številka je izšla, ko se je pričela prva svetovna vojna in so časopis že polnile novice o ranjenih in mrtvih slovenskih učiteljih, ki so se je udeležili.

V naslednji številki Učiteljskega tovariša so bili objavljeni »Časniški glasovi o Močnikovi številki našega lista.« Omenili so jo v Slovenskem narodu, Slovencu, Soči in Edinosti. Naveden je tudi odlomek iz pisma nekega učitelja, ki piše, da sliši o tej številki same pohvale in »občudujejo nas, kako vzmoremo kaj takega v teh hudih časih.«⁶¹

V številki zatem je kratka novica, da je Janko Leban pesem, ki jo je zložil Močniku, v nemščini poslal Močnikovi hčerki v Gradec. Navedena je tudi njena zahvala.⁶²

60 Rojstna stoletnica dr. Frančiška viteza Močnika. UT 1914, (20. 11.), št. 40, str. 1–5.

61 Časniški glasovi o Močnikovi številki našega lista. UT 1914, (4. 12.), št. 41, str. 4.

62 Hčeri dr. Fr. viteza Močnika ... UT 1914, (18. 12.), št. 42, str. 3.

V isti številki je tudi omenjeno, da so praške Učiteljske Noviny objavile Močnikov življenjepis, ki so ga povzele po praznični številki iz Učiteljskega tovariša.⁶³

O Močniku so pred njegovo smrtjo slovenski pedagoški listi bolj malo pisali. Spomnili so se ga, ko je prejel viteški križec Franc-Jožefovega reda in red železne krone tretjega reda, in ga omenili v prispevkih o kranjskem šolstvu. Ko je umrl, je v Učiteljskem tovarišu nekaj več pisalo o njegovem življenju in pomenu, daljši sestavek pa je bil objavljen leto kasneje. Napisal ga je profesor Fran Levec, objavila pa Učiteljski tovariš in leta 1896 tudi Pedagogiški letnik. Popotnik in Slovenski učitelj sta ob njegovi smrti poročala zelo na kratko.

Ob 100-letnici njegovega rojstva leta 1914 so pripravili slavnostno številko Učiteljskega tovariša, posvečeno Močniku. V njej je bilo nekaj novih sestavkov, nekaj pa starejših, že objavljenih. Predstavljeno je bilo njegovo življenje in delo na vseh področjih.

Slovenski pedagoški listi so Močnikove učbenike omenili že leta 1856, pogosto pa so jih spremljali od leta 1870 dalje. Takrat je učitelj Ivan Lapajne predstavil Močnikove nemške knjige, računici za prvi in drugi razred osnovne šole in navodili za uporabo teh dveh računic. V listih so spremljali tudi izide Močnikovih knjig v slovenščini, zlasti veliko so opozarjali na Novo avstrijsko mero in vago, ki je izšla leta 1873. O novih Močnikovih knjigah so poročali tudi kasneje, opozorili, da so izšle in ali jih je ministrstvo odobrilo za učbenik. Šele od leta 1879 dalje so o njegovih učbenikih izšli daljši članki. Učitelji so jih sprejemali dokaj kritično, opozarjali so na neprimeren tisk, pretežno snov za prve razrede in poudarjali, da je potrebno računstvo poučevati od lažjega k težjemu. Pri tem so hvalili učbenike in metodiko profesorjev matematike Luke Lavtarja in Antona Črnivca.

Močnika so omenjala tudi slovenska učiteljska društva, v katerih je sodeloval. Slovensko učiteljsko društvo ga je že leta 1871 imenovalo za častnega člana, društvo Narodna šola pa leta 1884. Posebej so ga omenjali v Društvu v pomoč učiteljem, njihovim vdovam in sirotam za Kranjsko, ki ga je pomagal ustanoviti.

Povzetek

Slovenski matematik dr. Franc Močnik je v slovenskih pedagoških glasilih pogosto omenjen. O njegovem življenju sta pred smrtjo izšli v Učiteljskem tovarišu novici ob njegovem odlikovanju z viteškim križcem Franc-Jožefovega reda leta 1862 in odlikovanjem z redom železne krone III. vrste leta 1871. Po smrti je prav tako v Učiteljskem tovarišu izšel o Močnikovem življenju in delu obsežen članek, ki ga je napisal profesor Fran Levec. Ponatisnili so ga v Pedagogičnem letniku 1896 in v slavnostni številki ob stoletnici Močnikovega rojstva leta 1914. V tej številki Učiteljskega tovariša, ki je izšla 20. novembra, je Močniku posvečeno več člankov in dve pesmi. Prispevki so pisali o

63 Praške »Učiteljske Noviny«. UT 1914, (18. 12.), št. 42, str. 4.

njegovem življenju, delu v slovenskih učiteljskih društvih, odkritju spominske plošče na njegovi rojstni hiši in njegovih učbenikih v slovenščini in zaslugah za uvedbo slovenščine v šole.

Ob njegovi smrti so se ga spomnili tudi v nekaterih slovenskih učiteljskih društvih, ki jih je denarno podpiral. To so bili: Slovensko učiteljsko društvo, Narodna šola in Društvo v pomoč učiteljem, njihovim vdovam in sirotam za Kranjsko.

O Močnikovih učbenikih so naši pedagoški listi veliko pisali. Že naš prvi pedagoški list je leta 1856 omenjal njegovo metodiko *Methodik des Kopfrechnens* in bil do te metode kritičen. Leta 1870 je Ivan Lapajne v Slovenskem učitelju pisal o njegovih nemških računicah. Veliko sta Slovenski učitelj in Učiteljski tovariš pisala o slovenskem prevodu njegove Nove avstrijske mere in vage, ki je izšla leta 1874. Oba lista sta spremljala tudi druge prevode Močnikovih učbenikov v slovenščino in po letu 1880 so izšla tudi obširnejša poročila o teh knjigah. Nekateri učitelji so jih zelo kritično ocenili, kritizirali so premajhen tisk in pa dejstvo, da so za prve razrede osnovnih šol pretežke. Kasneje so jih primerjali z računskimi knjigami slovenskih avtorjev Luke Lavtarja in Antona Črničva in slovenskima avtorjema dajali prednost.

Največ sta o Močniku pisala Slovenski učitelj (1872–1877) in Učiteljski tovariš, manj pa Popotnik in Slovenski učitelj (1899–1944).⁶⁴

Viri in literatura

Povšič, Jože: *Bibliografija Franca Močnika*. Ljubljana, 1966.

Časopisni viri

Pedagogiški letnik 1896.

Pedagoški letopis 1903.

Popotnik 1884–1914.

Slovenski učitelj. Maribor, 1873–1877.

Slovenski učitelj. Ljubljana, 1903–1917.

Učiteljski tovariš. 1862–1914.

64 Glej tudi krajši prispevek avtorice: Dr. Franc Močnik v slovenskih pedagoških glasilih. V: Z vrlino in delom : dr. Franc Močnik (1814-1892): katalog občasne razstave ob 200-letnici rojstva matematika dr. Franca Močnika. Idrija: Mestni muzej, 2014, str. 58–64.

Zusammenfassung

Dr. Franc Močnik in slowenischen pädagogischen Zeitschriften

Tatjana Hojan

Der slowenische Mathematiker Dr. Franz Močnik wird in den slowenischen pädagogischen Zeitschriften häufig erwähnt. Die pädagogische Zeitschrift *Lehrerkamerad* (*Učiteljski tovariš*) veröffentlichte vor seinem Tod zwei Nachrichten aus seinem Leben: die Auszeichnung mit dem Ritterkreuz des Franz-Josef-Ordens im Jahre 1862 und die Auszeichnung mit dem Orden der Eisernen Krone III. Klasse im Jahre 1871. Nach Močniks Tod erschien ebenfalls im *Lehrerkamerad* ein umfangreicher Beitrag über sein Leben und Werk, verfasst von Professor Fran Levec. Er wurde im Pädagogischen Jahrgang 1896 und in der feierlichen Ausgabe zur Hundertjahrfeier der Geburt von Močnik im Jahre 1914 nachgedruckt. In dieser Ausgabe der Zeitschrift *Lehrerkamerad*, die am 20. November erschien, werden Močnik mehrere Artikel und zwei Gedichte gewidmet. Die Beiträge berichteten von seinem Leben, seiner Arbeit in den slowenischen Lehrervereinen, der Entdeckung der Gedenktafel an seinem Geburtshaus, den von ihm verfassten Lehrbüchern in slowenischer Sprache und seinen Verdiensten für die Einführung der slowenischen Sprache in die Schulen.

Anlässlich seines Todes wurde er auch von einigen slowenischen Lehrervereinen, die er finanziell unterstützte, erneut in Erinnerung gerufen. Dies waren: der Slowenische Lehrverband, die Nationale Schule und der Krainer Verein zur Hilfe den Lehrern, ihren Witwen und Waisenkindern.

Über Močniks Lehrbücher wurde in unseren pädagogischen Lehrbüchern viel geschrieben. Bereits unser erstes pädagogisches Blatt erwähnte im Jahre 1856 seine Methodik des Kopfrechnens und nahm eine kritische Stellung dazu. Im Jahre 1870 schrieb Ivan Lapajne im *Slowenischen Lehrer* (*Slovenski učitelj*) über seine deutschen Rechenbücher. Der *Slowenische Lehrer* und *Lehrerkamerad* schrieben ausgiebig über die slowenische Übersetzung seines Werkes *Neue österreichische Maße und Waagen*, das im Jahre 1874 herausgegeben wurde. Beide Zeitschriften begleiteten auch andere Übersetzungen der Lehrbücher von Močnik in die slowenische Sprache und nach 1880 erschienen auch umfangreiche Berichte über diese Bücher. Sie wurden von einigen Lehrern äußerst kritisch bewertet: Kritisiert wurde die zu kleine Schriftgröße und die Tatsache, dass sie für die ersten Grundschulklassen zu schwer waren. Später verglich man sie mit den Rechenbüchern der slowenischen Autoren Luka Lavtar und Anton Črnivec, wobei man den beiden slowenischen Autoren den Vorrang gab.

Am häufigsten schrieben über Močnik der *Slowenische Lehrer* (1872-1877) und der *Lehrerkamerad*, weniger häufig aber der *Wanderer* und der *Slowenische Lehrer* (1899-1944).